

Andorsen, Kjell V.: Strafferettslig nødrett

Universitetsforlaget 1999. 423 sider.

MINNA RUUSKANEN

En handling som är företagen i en nödvärnssituation eller i en nödsituation styrs av speciella regler om vad som är rättmätigt och orättmätigt. I sådana situationer är man berättigad att handla på ett annat och avvikande sätt och efter andra normer än vad normerna kräver i en normalsituation. Andorsen har i sin doktorsavhandling gett sig in på att utreda innehållet av de här reglerna. Han undersöker alltså sådana handlingar som utan undantagsbestämmelser skulle vara straffbara.

Undersökningen är rättsdogmatisk dvs. dess ändamål är att utreda normens innehåll. Enligt Andorsen behövs utredning av rättsdogmatiska frågor därför att bestämmelsen om nødrett (47 §) i den norska strafflagen är vag. Bestämmelsen har haft samma innehåll sedan år 1902 och även de förändringar som föreslagits på sistone är enligt Andorsen närmast språkliga.

Prejudikaten har en väsentlig roll i undersökningen, då högsta domstolen har haft en viktig rättsskapande funktion i tolkningen av bestämmelsen. Andorsen konstaterar att högsta domstolens inflytande på tolkningen av nödrättsparagrafen inte präglas av principavgöranden. Högsta domstolen har i stället givit avgöranden in casu, särskilt när det har varit fråga om intresseavvägning. Andorsen har som ändamål att formulera innehållet av de allmänna

principer som nödrätt kan antas grunda sig på.

Avhandlingen är en relativt omfattande presentation av både praxis och doktrin i Norge samt relationen mellan nödrätt och andra straffrihetsgrunder. I någon mån redogör Andorsen också tysk rätt – både doktrin och praxis – samt jämför norsk och tysk rätt. Tysk rätt har tydligt haft inflytande på Andorsens sätt att tänka. Allt som allt är avhandlingens synvinkel ändå nationell. Avhandlingen innehåller också ett kort historiskt avsnitt.

Avhandlingens tyngdpunkt ligger tydligt på behandlingen av nödsituationer dvs. på sådana situationer i vilka handlingen inte är avsedd att avvärja ett rättsstridigt angrepp. Därför ägnar han mindre uppmärksamhet på nödvärn och koncentrerar sig på situationer som kräver intresseavvägning. Dessa situationer behandlar han omfattande. Avhandlingens mest omfattande och viktigaste del är dess tredje del i vilken Andorsen under rubriken «Interessekonflikter og interesseavveining» behandlar olika slags intressekollisioner samt allmänna riktlinjer för intresseavvägning.

Andorsen efterlyser sk. bred intresseavvägning. Han konstaterar att normerna om nödrätt baserar sig både på utilitarism (en handling som leder till den största nyttan är rättmätig) och på ett slags krav på solidaritet

(den som får mindre nytta skall acceptera att en handling som leder till större nytta är rättmätig). Bred intresseavvägning är en modifikation av de krav som utilitarismen ställer. Den betyder att när man begrundar om handlingen varit berättigad skall man ta i beaktande förutom intresseavvägning också sådana omständigheter som huruvida situationen varit självvålad osv. Enligt Andorsen är detta det riktiga sättet att bedöma situationen.

Intresseavvägningen enligt 47 § i den norska strafflagen är alltså relativ. Således kan det även konstateras att intresseavvägningen innehåller förutom objektiv intresseavvägning också ett subjektivt element. Intressen kan jämföras med varandra med beaktande av de omständigheter som påverkat situationens uppstående. Andorsen medger att detta sätt att bedöma situationen innebär en risk att man oundvikligen skall beakta också etiska och moraliska bedömningar som är olika hos olika människor (domare). Då blir risken för avgörandenas oenhetlighet och inkonsekvens större. Å andra sidan medför bred intresseavvägning att man märker hur svår bestämmelsen i själva verket är och hur stor prövningsrätt domstolarna har.

Den av Andorsen efterlysta intresseavvägningen kan även kallas dynamisk: intresseavvägningen kan variera i olika slags situationer. Andorsen skiljer på tre typer av situationer: 1) situationer i vilka man ingriper i en tredje parts intressen (offensiv nödrett), 2) situationer i vilka den mot vilken handlingen riktar sig är själv åtminstone delvis ansvarig för situationen (defensiv nödrett) och 3) situationer i vilka ingen är ansvarig för situationen, utan situationen beror på det objekt som skall skyddas.

Skillnaderna mellan olika slags situationer väcker frågan om man kan ställa olika krav på intresseavvägningen i olika situationer. Andorsen besvarar frågan jakande: det är rimligt att ställa mindre krav på värdet av det rättsobjekt som skyddas i situationer av defensiv nödrett. Å andra sidan har också naturen av det rättsobjekt som skyddas betydelse. T ex när rättsobjektet som skyddas är ett människoliv, har det ingen betydelse, om situationen är självvålad eller inte. Elementen för intresseavvägningen skall alltså tas med endast i den mån som det behövs i varje situation. Om det ena rättsobjektet inte är mera värdefullt än det andra (liv/liv) kan intresseavvägningen kallas nominell då den inte har någon faktisk betydelse i bedömningen av situationen.

Andorsen konstaterar att intresseavvägningen är möjlig på grund av förarbeten av bestämmelsen samt på grund av praxis. Enligt honom betyder bestämmelsen ingalunda begränsad matematisk jämförelse av värden -inte ens fast en sådan jämförelse i och för sig skulle vara möjlig. Andorsen underbygger sitt påstående med en omfattande redogörelse av norsk praxis.

Jag anser detta öppna begrundande av intresseavvägningens natur vara avhandlingens förtjänst och dess mest fruktbara del. Författaren har lyckats med att ta fram att bedömandet om en handling varit berättigad påverkas av etiska och moraliska – icke-juridiska – bedömningar och att man också skall diskutera dessa. Jag anser ändå att den här delen av avhandlingen lider av viss ytlighet. Man får detta intryck av Andorsens sätt att behandla ett stort antal olika situationer av intresseavvägning från blodtransfusion mot patientens vilja till otillåtet parkerande av bil. Det skulle kanske ha varit mera fruktbart att

fördjupa sig mera teoretiskt i ett mindre antal typfall. Det begründande greppet riskerar att bli överkört av ytligare redogörelse av olika exempel också i den del i vilken Andorsen behandlar bred intresseavvägning i handlingar som riktar sig mot allmänna intressen. Dessa gäller bl a jakt, fångst och fiske, skatteförpliktelser, militära förhållanden, medicinska förhållanden och kvacksalveri.

Avhandlingen är intressant också i den del där Andorsen behandlar begreppet «vedvarende fare» som tidigare varit okänt i den nordiska rättsteorin. Termen «vedvarende fare» är hans egen översättning av det tyska begreppet «Dauergefahr». Begreppet betyder ett hot som pågår länge. Andorsen skiljer på två olika typer av «vedvarende fare»: 1) «Brudd i fareutvecklingen» dvs. att det av en eller annan orsak blir ett avbrott i utvecklingsprocessen av faran, t ex en flod som först slutar stiga och sedan börjar stiga om. Ett avbrott är möjligt också då faran är förorsakad av en människa. 2) «Gjentatte, suksessive skadeeffekter» dvs. att en bestämd fara har tidigare suksessivt realiserat sig i en skadeeffekt så många gånger, att en fara som i och för sig är oberoende av detta komplex representerar en risk för att hela händelseförloppet skall upprepas. Om man granskar en enskild faresituation som en enstaka händelse är det möjligt att kravet på aktuell fara inte är uppfyllt. Granskar man i stället situationen i ljuset av tidigare händelser blir bedömningen annorlunda med hänsyn till kravet på aktuell fara. Som ett exempel nämner Andorsen misshandel av ett barn över en lång tid. Följande drag är kännetecknande för situationen: 1) Man kan aldrig veta när faran aktualiserar sig igen. 2) När faran blir aktuell realiserar den sig mer eller mindre direkt i en skada.

I denna del behandlar Andorsen också nödvärn i någon mån. Andorsens analys är speciellt intressant då man betänker att i det norsk praxis i några fall ansetts att det i ovan nämnda situationer är fråga om preventivt nödvärn, som enligt den norska lagen kan vara rättmätigt. Det skall dock märkas att den tyska doktrinen som starkt påverkar den nordiska doktrinen inte godkänner preventivt nödvärn. Andorsen konstaterar ändå endast detta sakläge lakoniskt. Det avsnittet av boken i vilket han behandlar begreppet «Dauergefahr» i den tyska rätten har även tryckts i petit, fast det är just här Andorsen skulle ha haft tillfälle att begrunda de frågor som han i början av avhandlingen ställt sig: principer som antingen explicit eller implicit ingår i begrepp nødrett (nödrätt) och nødverge (nödvärn).

Avhandlingen är tydligen avsedd som en allmän presentation av ämnet. Den är tämligen grundlig och omfattande – till vissa delar liknar den även en handbok. Detta kan också anses vara avhandlingens nackdel. Jag skulle ha hoppats att Andorsen skulle ha koncentrerat sig mera i att söka svar till de frågor som han ställer i början av avhandlingen dvs. att begrunda de principer om rätt och orätt som leder till att en annars straffbar gärning blir rättmätig.

Andorsen har skrivit sin doktorsavhandling om ämnet som behandlats ytterst litet i den nordiska litteraturen jämfört med den angloamerikanska litteraturen. Också i detta hänseende är Andorsens avhandling ett välkommet tillägg till den nordiska diskussionen.

Författarupplysningar:

JuK Minna Ruuskanen är doktorand vid Helsingfors universitet.